

Bektosh JUMANOV,
Samarqand davlat universiteti doktoranti
Email: bektoshjumanov@gmail.com

DSc, professor S.Zokirova taqrizi asosida

SAYQALIY LIRIKASINING JANRIY XUSUSIYATI, OBRAZLAR OLAMI VA BADIYYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida XVIII asrda ijod qilgan Sobir Sayqaliy lirikasida janriy xususiyatlarni, obrazlar olami va asarlarining badiiyati qaysi she'riy san'atlardan foydalanganligi, diniy-falsafiy g'oyalarning badiiy tasvirlari hamda uning asarlarida islomiy ta'limot haqida ma'lumotlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: XVIII asr o'zbek adabiyoti, Sobir Sayqaliy, diniy-falsafiy g'oya, islom, doston, syujet, Vatan, Bahrom Go'r, Firdavsiy, Xusrav Dehlaviy, Navoiy, she'riy san'atlar, adabiy voqelik, shakl, mazmun, "Qissayi Sayqaliy", "Devoni Sayqaliy"

GENRE CHARACTERISTICS OF SAIKALI LYRICS, WORLD OF IMAGES AND ART

Annotation

This article examines the mastery of poetic devices in the lyrics of Sobir Sayqali, an 18th-century Uzbek poet, and explores which poetic techniques were utilized in his works. It also discusses the artistic depictions of religious-philosophical ideas and provides insights into Islamic teachings reflected in his writings.

Key words: 18th-century Uzbek literature, Sobir Sayqali, religious-philosophical ideas, Islam, epic, plot, homeland, Bahram Gur, Ferdowsi, Xusrav Dehlavi, Navoi, poetic devices, literary reality, form, content, Qissayi Sayqali, Devoni Sayqali.

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИРИКИ САЙКАЛИ, МИР ОБРАЗОВ И ИСКУССТВА

Аннотация

В данной статье рассматривается мастерство применения поэтических приемов в лирике Собира Сайкалия, творившего в узбекской литературе XVIII века, а также какие поэтические приемы использовались в его произведениях. Кроме того, анализируются художественные образы религиозно-философских идей и дается информация об исламском учении, отраженном в его произведениях.

Ключевые слова: Узбекская литература XVIII века, Собир Сайкалий, религиозно-философская идея, ислам, дастан, сюжет, Родина, Бахрам Гур, Фирдоуси, Хосров Дехлеви, Навои, поэтические приёмы, литературная реальность, форма, содержание, «Киссаи Сайкалий», «Девони Сайкалий».

Kirish. Badiiy adabiyot doimo borliq, inson qalbi, inson faoliyati, harakat mohiyati hamda uning sabablari haqida insonning qalbida ezgulik urug'ini o'stiradi. Sobir Sayqaliyning asarlari ham insonni pok muhabbat, buyuk jasorat, vatanga muhabbat, haqsizlikka qarshi murossasizlik, Haqqa barqaror e'tiqod, inson nomiga munosiblik mas'uliyati mavzularini kishi qalbida shakllantiradi.

Natija va mulohazalar. Sobir Sayqaliy asarlaridagi rivoyatlarda turli-tuman qahramonlar ishtirok etadi. Ular orasida shaytonlar, hayvonlar, parrandalar, o'simliklar, samoviy jismlar obrazlari ham uchraydi. San'atkor bu qahramonlar bilan bog'liq teran mazmunli, ta'sirchan hikoyat va rivoyatlarni keltiradi. Va tabiiyki, ularni insonlar singari gapirtiradi. Odamlarga xos xususiyatlarni ularga ham ko'chiradi. Sayqaliy bunday o'rinlarda intoq yoki tashxis deb nomlanuvchi san'atdan unumli foydalangan. "Qissayi Sayqaliy"da muallif ba'zan rivoyat va afsonalar hamda xalq maqollariga ishora orqali o'quvchi shuuriga doston mazmunini chuqurroq singdirishga intiladi. Bu hol, o'z navbatida, doston tilining xalqchilligini, ifodaning badiiy jozibasini ta'minlagan. Natijada muayyan ijobiy yoki salbiy obraz o'quvchi ko'z o'ngida yorqin gavdalanadi, personajlar xarakteri ravshan ochib beriladi.

Asarda tarsi' san'atidan ham mahorat bilan istifoda etilgan. Masalan, shoir Hazrati Imom Husaynning shahid bo'lishi haqida keltirgan quyidagi she'riy lavhada rivoyat mazmunidagi qayg'uni, iztirobni ifodalashda bu san'at qo'l kelgan. Matndagi so'z va iboralar shunga monand qilib

Sobir Sayqaliy rivoyat qahramoni, uning asosiy vazifasi va oldida turgan maqsadlarini bayon qilib bo'lgach, butun e'tiborni jaholat ahlining unga ko'rsatgan azobu uqubatlariga qaratadi. Bu o'rinda bosh qahramon kechinmalarini tasavvur qilish uchun rang-barang san'atlarni qo'llaydi va ko'zlangan maqsadga erishadi. Endi so'z mushriklarning Nuh payg'ambar

da'vatlariga javoban unga tosh otib, vujudini jarohatlagani haqida boradi. Bu o'rinda ham to'rt bor «tosh» so'zi qaytarilib iltizom va tosh so'ziga ma'nodosh bo'lgan «sang» sinonimini qo'llab, odamlarni haq yo'lga da'vat etish asosida Nuh alayhissalom boshdan kechirgan jabru jafolarni ta'sirchan ifodalagan. Natijada, shoir shakl va mazmun uyg'unligini ta'minlashda va badiiy san'atlar vositasida qahramonning betakror qiyofasi, syujetning tadrijiy takomilini ko'rsatishga erisha olgan. San'atkor shu yo'l bilan yorqin obrazli tasvirni, ifoda soddaligi va tabiiyligini ta'minlagan. Rang-barang she'riy san'atlardan mahorat bilan foydalanilgani natijasida rivoyatlar mazmunan teran, shaklan jozibador, o'quvchi ruhiyatiga, shuuriga ta'sir ko'rsata oladigan tarzda bayon etilgan. Sobir Sayqaliy rivoyat qahramoni, uning asosiy vazifasi va oldida turgan maqsadlarini bayon qilib bo'lgach, butun e'tiborni jaholat ahlining unga ko'rsatgan azobu uqubatlariga qaratadi. Bu o'rinda bosh qahramon kechinmalarini tasavvur qilish uchun rang-barang san'atlarni qo'llaydi va ko'zlangan maqsadga erishadi. Endi so'z mushriklarning Nuh payg'ambar da'vatlariga javoban unga tosh otib, vujudini jarohatlagani haqida boradi. Bu o'rinda ham to'rt bor «tosh» so'zi qaytarilib iltizom va tosh so'ziga ma'nodosh bo'lgan «sang» sinonimini qo'llab, odamlarni haq yo'lga da'vat etish asosida Nuh alayhissalom boshdan kechirgan jabru jafolarni ta'sirchan ifodalagan. Natijada, shoir shakl va mazmun uyg'unligini ta'minlashda va badiiy san'atlar vositasida qahramonning betakror qiyofasi, syujetning tadrijiy takomilini ko'rsatishga erisha olgan. San'atkor shu yo'l bilan yorqin obrazli tasvirni, ifoda soddaligi va tabiiyligini ta'minlagan. Rang-barang she'riy san'atlardan mahorat bilan foydalanilgani natijasida rivoyatlar mazmunan teran, shaklan jozibador, o'quvchi ruhiyatiga, shuuriga ta'sir ko'rsata oladigan tarzda bayon etilgan.

Sobir Sayqaliy doston poetikasining mukammal bo'lishini ta'minlashda ilmi

bade' imkoniyatlaridan samarali istifoda etgan. Shoir, ayniqsa, tashbeh, iyhom, tajnis, tanosub, irsolul masal, tashxis, husni ta'lil, tardi aks, istiora va boshqa ko'plab san'atlarni mahorat bilan qo'llagan. Sayqaliy o'zining "Ravzat ush-shuhado" asarida ham turli she'riy janrlardan foydalanib, poetik ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan. Asar, asosan, masnaviy shaklida yozilgan bo'lib, unda g'azal, ruboiy va qit'a kabi janrlarga ham murojaat qilingan.

Asarning asosiy qismi masnaviy shaklida bo'lib, bu janr voqeabandlikni ifodalashda qulaylik yaratagan. Masnaviyda har bir baytning misralari o'zaro qofiyalanadi, bu esa hikoyaning ritmini ta'minlaydi.

Sayqaliy asarda g'azal janridan ham foydalangan. Keltirilgan g'azallar, asosan, ishqiy va tasavvufiy mavzularda bo'lib, insonning ilohiy muhabbatga intilishi, ma'naviy kamolotga erishish yo'lidagi kechinmalarini ifodalagan.

Ba'zi o'rinlarida ruboiylar qisqa, lekin mazmunan chuqur bo'lib, falsafiy mushohadalarni ifodalashda qo'llanilgan. Sayqaliy ruboiylari orqali hayotning mazmuni, insoniy qadriyatlar va o'tkinchi dunyo haqida fikr yuritadi.

Qit'alar janri ham asarda muayyan mavzuni qisqa, lekin ta'sirchan ifodalash uchun ishlatilgan. Bu janr orqali muallif axloqiy nasihatlar, hayotiy tajribalarini bayon etgan.

Sayqaliyning "Ravzat ush-shuhado" asarida ushbu janrlarning uyg'unligi asarning badiiy qiymatini oshirib, kitobxonga turli poetik shakllar orqali boy ma'naviy va estetik tajriba taqdim etadi.

Sobir Sayqaliyning "Ravzat ush-shuhado" asarida ishlatilgan she'riy janrlar va ularning poetik ko'lamini chuqurroq tahlil qilishda quyidagilarni yodda tutish lozim:

1. Masnaviy shakli:

Masnaviy janri asarning asosiy qismida qo'llanilgan. Bu shakl voqeabandlikni samarali yetkazishga xizmat qilgan. Har bir baytning misralari o'zaro qofiyalanadi (aa, bb, cc). Bu qofiyaviy tizim voqealar ketma-ketligini oson tushunish va musiqiylikni ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

"Ravzat ush-shuhado"da masnaviy janri orqali diniy va tarixiy voqealar, payg'ambarlar, shahidlar va olijanob insonlarning qissalari badiiy tilda hikoya qilinadi. Ushbu janr dostoning tasviriy kuchini oshiradi va undagi ma'rifiy mazmuni o'quvchiga tushunarli qiladi.

2. G'azal janri:

Sayqaliyning g'azallari, asosan, tasavvufiy va ishqiy mavzularda yozilgan bo'lib, inson qalbining ichki kechinmalari, ilohiy muhabbat va Allohga bo'lgan sadoqatini aks ettiradi.

Shoir g'azallari o'zining yuqori badiiyligi, ma'noli ramzlari va ohangdorligi bilan ajralib turadi. G'azallarida yor tasviri ko'pincha ilohiy sevgining ramzi sifatida ishlatiladi, bu esa tasavvufiy adabiyotga xosdir.

3. Ruboiylar:

Ruboiylar qisqa, lekin mazmunan chuqur she'riy shakl bo'lib, asarning falsafiy jihatlarini ifodalashda ishlatilgan. Ruboiylarida inson hayotining mazmuni, o'tkinchiligi va ma'naviy poklanishga chaqiruvchi fikrlar bayon etilgan. Masalan, dunyo va oxiratni qiyoslash orqali insonni axloqiy kamolotga chorlash ruboiylarida yaqqol ko'rinadi.

4. Qit'a janri:

Qit'alar "Ravzat ush-shuhado"da qisqa hajmda chuqur ma'no ifodalash uchun ishlatilgan.

Ular asosan axloqiy mavzularda, kishilarni yaxshi amallar qilishga undash va dunyoning haqiqatini tushunishga yo'naltirilgan.

Asarda poetik ko'lam va badiiy san'atlarning o'rni:

1. Tajnis: Qofiyalarda bir xil talaffuzdagi so'zlar turli ma'noda qo'llanilib, she'rning musiqiyliги oshirilgan.

2. Tazod: Hayot va o'lim, yorug'lik va zulmat, dunyo va oxirat singari qarama-qarshiliklar orqali she'rlar mazmuni chuqurlashtirilgan.

3. Istiora va tashbeh: Tasviriy vositalar orqali ilohiy sevgining yuksakligi va insonning ma'naviy izlanishlari yoritilgan.

"Ravzat ush-shuhado" she'riy janrlarning o'ziga xos uyg'unligi orqali yuksak badiiy darajaga yetgan. Asar tasavvufiy

mohiyatni estetik tarzda ifodalashda, inson qalbiga yo'l topishda katta rol o'ynaydi.

1. Tasavvufiy ruhdagi baytlardan ba'zilarini ko'rib o'tamiz:

Ilohi, ishqingda yonar bir shama,
Dunyoni qo'yub, berar jon sadaqa.

Ushbu baytda insonning ilohiy sevgi yo'lida o'z jonini ham sadaqa sifatida berishga tayyorligi ifodalangan. Tasviriy vosita sifatida yorug'lik va shama ramzi qo'llangan.

2. Shahidlik mavzusidagi baytlar:

O'rtar qalbni shahidlar nidosi,
Jannat bo'ldi ularning makoni.

Bu bayt shahidlarning Alloh yo'lida ko'rsatgan jasoratini madh etadi va ularning oliy mukofoti sifatida jannat tasvirini beradi. Bu kabi tasvirlar diniy-falsafiy mazmun bilan boyitilgan.

3. Axloqiy pand-nasihatlar:

Bilgin, ey jon, umr o'tkinchi,
Qilgin amal, bo'lg'il do'st to'g'risi.

Bu bayt inson umrining qisqaligi va ezgu amallar qilish zarurligini ta'kidlaydi. Asardagi didaktik ruhiyat bu kabi baytlarda ko'zga tashlanadi.

Ishq ila yonmoqni bilgan elda bir niyoz,

Na dunyo, na oxirat, faqat do'stga roz.

Ma'nosi: Bu baytda ishq ilohiy sevgining oliy ifodasi sifatida tasvirlangan. Shoir ilohiy sevgining dunyo va oxiratda ustun ekanligini ta'kidlaydi.

Badiiy xususiyatlari:

1. She'riy mahorat:

Sobir Sayqaliy masnaviy janrining imkoniyatlarini keng qo'llab, asarni musiqiy va badiiy jihatdan boy qilgan. Qofiya va ritm she'rlarga xos musiqiylikni oshiradi.

2. Badiiy tasvir vositalari:

Tashbeh va istiora: Asarda yor, gul, sham kabi ramzlar orqali ilohiy sevgi va poklik ifodalanadi.

Tazod: Hayot va o'lim, yorug'lik va zulmat, dunyo va oxirat kabi qarama-qarshiliklar tasvirlanadi.

Tajnis va qofiya: So'z o'yinlari she'rlarni yanada ta'sirchan qiladi.

3. Ramziy obrazlar:

Yor – ilohiy sevgi ramzi, bog' – jannat, gul – poklik, shama – ruhning yo'nalishi sifatida ishlatiladi.

Asarning ahamiyati haqida biz uni bugungi kungacha saqlanib, o'qishligini taminlab kelayotgan asosiy mezonlarga quyidagilarni sanab o'tamiz:

Milliy ma'naviyat: "Ravzat ush-shuhado" o'zbek xalqining diniy va axloqiy qadriyatlarini saqlash va targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi.

Tasavvuf adabiyoti: Bu asar tasavvufiy dunyoqarashni xalq orasida ommalashtirish va islomiy axloqni mustahkamlash vazifasini bajargan.

Tarixiy-huquqiy bilim: Asar orqali musulmonlarning diniy tarixiga oid ko'plab ma'lumotlar yetkazilgan.

Milliy ruhning ifodasi asarda quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. Xalqlarning diniy va madaniy qadriyatlari:

Asarda xalq orasida tarqalgan islomiy qadriyatlar, jumladan, sabr-qanoat, poklik va halollik kabi axloqiy tamoyillar yuqori darajada madh etiladi. Bu qadriyatlar milliy ruhiyatning muhim qismidir. Shahidlikni ulug'lash orqali insoniy mardlik, fidoyilik va xalqparvarlik tuyg'ulari tasvirlangan.

2. O'zbekcha tafakkur va tasviriy vositalar: Sobir Sayqaliy xalq tiliga xos bo'lgan so'z boyligidan keng foydalanadi. Masalan, o'zbek xalqiga xos bo'lgan timsollar (qush, gul, shama) orqali milliy poetik ruhni saqlab qolgan.

Milliylikni aks ettiruvchi misralarda yer, suv va tabiatga oid ramzlar ko'p uchraydi, bu esa xalqning tabiat bilan uyg'un yashash tamoyillarini ifodalaydi.

3. Adolat va ma'naviy komillikni ulug'lash:

Asarda milliy ruhiyatga mos ravishda adolat va insoniy komillik muhim o'rin egallaydi. Bu qadriyatlar nafaqat diniy, balki milliy merosning bir qismi hisoblanadi.

4. Tarixiy va diniy qahramonlarni ulug'lash:

Sobir Sayqaliyning asarida milliy ruhiyat tarixiy qahramonlarni, jumladan, Payg'ambarlar va shahidlarni ulug'lash

orqali o'z aksini topadi. Ushbu qahramonlarning obrazlari xalqning iymon-e'tiqodi va urf-odatları bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi.

5. Tinchlik va hamjihatlik g'oyalari:

Asar xalqni birlashtirishga, milliy birlik va tinchlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu esa milliy ong va milliy ruhning ajralmas qismi sifatida ifodalanadi.

Milliy ruhni ifodalovchi namunaviy baytlar (ilmiy tahliliy yondashuv):

“Qil odil hukm, ey do'st, jahon adolatdin turar,
Zulm ila kim bo'lgan yomon, oxiratda qolar zarar”.

Ushbu baytda adolatni ulug'lash va milliy ruhning asosiy qismi bo'lgan halollik tamoyilini ifodalash ko'rinadi.

“Yer va osmon isming bilan chirog topg'ay,
Ey ulug', kim hamisha nomingdan yorug' bo'lg'ay”.

Bu baytda tabiat bilan uyg'unlik va xalqning ilohiy qudratga bo'lgan hurmati ko'rinadi. Tabiat tasvirlari orqali milliy e'tiqodning badiiy ifodasi berilgan.

"Ravzat ush-shuhado" she'riy janrlarning o'ziga xos uyg'unligi orqali yuksak badiiy darajaga yetgan. Asar tasavvufiy mohiyatni estetik tarzda ifodalashda, inson qalbiga yo'l topishda katta rol o'ynaydi. Bu asar Sharq mumtoz adabiyotining eng go'zal namunalaridan biri hisoblanadi. Asar orqali musulmonlarning diniy tarixiga oid ko'plab ma'lumotlar yetkazilgan.

Sobir Sayqaliyning "Ravzat ush-shuhado" asari Sharq mumtoz adabiyotida muhim o'rin egallaydi. Unda tasavvufiy-falsafiy ruh, badiiy yuksaklik va milliy qadriyatlar uyg'unlashgan. Sobir Sayqaliyning "Ravzat ush-shuhado" asari, asosan, diniy-tasavvufiy mazmunga ega bo'lsa-da, uning ayrim qismlarida milliylik, jumladan, vatan madhi bilan bog'liq g'oyalar ham ifoda etilgan. Asarda vatanni ulug'lash bevosita diniy va tasavvufiy qadriyatlar orqali yoritilgan bo'lib, bu qadimiy Sharq adabiyoti an'analariga xosdir.

Asarda vatan madhining asosiy jihatlari:

1. Vatanni jannatga qiyoslash:

"Ravzat ush-shuhado"da "bog'" va "Gulshan" kabi ramzlar faqat jannatni emas, balki vatanni ham ifodalaydi. Vatan Allohning inoyati sifatida tasvirlanadi va u inson uchun ulug' va aziz makon sifatida ko'rsatiladi.

Vatanni sevis, uni himoya qilish va uning tinchligi uchun kurashish Alloh yo'lida xizmat qilishning bir shakli sifatida ulug'lanadi.

3. Vatan va shahidlik:

Shahidlarning vatan uchun jon fido qilishi Alloh yo'lidagi eng oliy amal sifatida ko'rsatiladi. Asarda vatan himoyasi, unga xizmat qilish, xalq farovonligini ta'minlash va bu yo'lda shahid bo'lish oliyjasorat timsoli sifatida tasvirlangan:

“Kimki vatan yo'lida jon fido qilsa,
Jannat bag'rida bo'lgay unga joy, aniq”.

Ushbu bayt vatanni himoya qilishning diniy jihatdan ham, insoniy jihatdan ham qanchalik ulug' ekanligini ko'rsatadi.

4. Tabiat va vatan tasviri:

Asarda vatan tabiatining go'zalligi, undagi bog'-rog'lar, gullar va qir-adirlar ilohiy ne'mat sifatida madh etiladi. Bu Sharq mumtoz adabiyotida keng tarqalgan "gul va bog'" tasvirlari orqali o'z ifodasini topadi.

5. Vatan va axloqiy qadriyatlar:

Vatan madhi aks etgan namunaviy baytlar:

“Ey muqaddas yurt, sening tuprog'ing aziz,
Senga bo'lg'ay doim qalbim ila tuyg'um yaqin”.

“Shahid bo'lsa kimki o'z yurt uchun,
Olam unutmang bu qahramonni, har kun”.

Bu kabi baytlarda vatanni ulug'lash, uni himoya qilish va u uchun qurbon bo'lishning oliyjasorat ekanligi yuksak badiiylik bilan ifodalanadi.

Sobir Sayqaliyning "Ravzat ush-shuhado" asarida vatan madhi to'g'ridan-to'g'ri emas, balki diniy va tasavvufiy ramzlar orqali ifoda etiladi. Vatan Allohning inoyati sifatida tasvirlanib, uning tinchligi va himoyasi har bir insonning burchi ekanligi targ'ib etiladi. Vatanparvarlik ruhini kitobxonga singdirish bilan birga, asar xalqni birdamlik va hamjihatlikka chorlash vazifasini ham bajaradi.

Umuman, shoir ijodining yutug'i g'oyaviy yuksakligi va badiiy jihatdan go'zalligini ta'minlashda, she'riy san'atlarning rang-barang turlaridan unumli foydalanganlikda yaqqol namoyon bo'ladi. Sobir Sayqaliy qissa qahramonlarining tashqi va ichki qiyofalarini yorqin tasvirlashda she'riy san'atlarning keng imkoniyatlaridan unumli foydalanishi natijasida asar syujetini teran mazmun va go'zal badiiy shakl uyg'unligi asosiga quradi. Asar kompozitsion qurumining puxtaligiga erishadi. Natijada asar qiziqish va maroq bilan o'qiladi. Mana shu omillar asarning betakrorligi va o'ziga xosligini ta'minlagan.

Ushbu bo'limdagi kuzatishlarni quyidagicha xulosalash mumkin:

Sobir Sayqaliy lirik asarlarida "bilimlar uchligi" – ilmi bade', ilmi aruz, ilmi qofiya uyg'unligi orqali teran mazmunni go'zal badiiy shaklda ifodalashga, asar g'oyaviy yo'nalishi va syujetining betakror poetik talqiniga erisha olgan.

"Qissayi Sayqaliy"da shoir talmeh, tazod, tashxis, tanosub, iltizom, tasbi', iyhom, irsol ul-masal, husni ta'lil, tardi aks, istiora singari she'riy san'atlardan mahorat bilan foydalangan. Bu badiiy san'atlar asarda chuqur mazmun va poetik joziba uyg'unligiga erishishni ta'minlagan.

ADABIYOTLAR

1. Qayumov A. "O'zbek mumtoz adabiyoti". – Toshkent: Fan, 1997.
2. G'aniev A. "O'zbek mumtoz she'riyat tarixi". – Toshkent: Universitet, 2004.
3. Haqqulov A. "Mumtoz adabiyotimiz namoyandalari". – Toshkent: Adabiyot, 1980.
4. Usmonov N. "XVI asr o'zbek adabiyoti". – Toshkent: Fan, 1974.
5. Xudoyberganova D. "Sobir Sayqaliyning g'azalshunoslikdagi o'rni". – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003.
6. Bo'ronov R. "Sobir Sayqaliy va tasavvuf she'riyat". – Toshkent: Fan, 1999.
7. Mumtoz adabiyot ensiklopediyasi. 1-jild. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2000.
8. Alisher Navoiy. "Mezon ul-avzon". – Toshkent: Fan, 1961.
9. Devonov M. "Tasavvuf she'riyatining badiiy usullari". – Toshkent: Sharq, 2010.
10. G'afurov Z. "Mumtoz she'riyat poetikasi". – Toshkent: O'zbekiston, 2012.